

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МЕЛЬНИК Ірина Валеріївна

УДК 811.111'42'06

**ПРОВОКАЦІЙНЕ МОВЛЕННЯ:
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР
(на матеріалі сучасної англійської мови)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
МАЛКОВА Ольга Валеріївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри англійської філології
та міжкультурної комунікації

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
ФРОЛОВА Ірина Євгенівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри теорії та практики
перекладу англійської мови;

кандидат філологічних наук, доцент
ЧХЕТАНІ Тамара Дмитрівна,
Київський національний лінгвістичний
університет,
доцент кафедри англійської філології і філософії
мови імені професора О. М. Мороховського

Захист відбудеться “24” квітня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, ауд. 63.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розіслано “23” березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

Л.В. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Міжособистісна комунікація – це мотиваційно обумовлений процес спілкування, спрямований на реалізацію намірів та інтересів співрозмовників. У процесі інтеракції комуніканти здійснюють мовленнєвий і психологічний вплив один на одного для того, щоб досягнути комунікативної мети. У сучасних мовознавчих працях досліджено мовленнєвий вплив в аспекті його цілеспрямованості, мотиваційної обумовленості та запланованої ефективності (Р.М. Блакар, А.М. Баранов, О.С. Волкова, О.С. Гаврилова, О.В. Глухова, О.В. Денисюк, А.В. Дмитрієв, Є.Л. Доценко, Т.С. Живило, Ю.М. Іванова, К.Ю. Іонкіна, О.С. Іссерс, О.Є. Козлов, В.В. Козлова, С.І. Криворучко, І.Г. Малишкіна, В.О. Мальцева, А.Л. Маршак, С.О. Мегентесов, О.О. Назарова, А.О. Негришев, Є.М. Пашенцев, Ю.К. Пірогова, Є.Ф. Тарасов, В.В. Різун, А.А. Сичов, Т.В. Стасюк, В.М. Степанов, Й.А. Стернін, І.П. Сусов, Л.Л. Федорова, В.П. Шейнов, О.В. Шелестюк, Т. М. Шеметова та ін.).

Провокаційне мовлення є особливим типом міжособистісного спілкування, метою якого є досягнення провокатором бажаної вербальної реакції реципієнта. Актуальними для вивчення провокаційного мовлення є класифікація комунікативних ситуацій провокаційного мовлення за критерієм орієнтування комунікації на конфлікт або кооперацію, систематизація моделей мовленнєвої поведінки провокатора і реципієнта з урахуванням типів їх мовних особистостей, інвентаризація комунікативних стратегій провокаційного мовлення та лінгвістичний аналіз вербальних і невербальних засобів їх реалізації у різних типах дискурсу, виявлення причин виникнення комунікативних невдач, створення мовних портретів успішного і неуспішного провокатора.

Актуальність дисертаційної роботи визначається посиленою увагою сучасної лінгвістики до вивчення питань мовленнєвого впливу та забезпечення ефективності мовленнєвої діяльності, а також тим, що комплексне дослідження провокаційного мовлення як мисленнєво-мовленнєвої дії, комунікативної стратегії та інструменту мовленнєвого впливу на засадах комунікативно-прагматичного підходу раніше не здійснювалось.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Мови та літератури народів світу: взаємодія та самобутність» (код № 11БФ044-01), затвердженої Міністерством освіти і науки України, що розробляється в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 20 грудня 2010 року).

Метою роботи є комплексна характеристика комунікативно-прагматичних особливостей реалізації провокаційного мовлення як різновиду розумово-мовленнєвої діяльності людини, як інструменту мовленнєвого впливу і як комунікативної стратегії з урахуванням екстралінгвістичних чинників у сучасному англomовному дискурсі.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- встановити лінгвістичний статус провокації;
- визначити структурні елементи стандартної комунікативної ситуації провокаційного мовлення;
- створити типологію комунікативних ситуацій провокаційного мовлення інституційного та побутового типів дискурсу;
- дослідити особливості використання комунікативних стратегій у конфліктних, кооперативних і конфліктно-кооперативних ситуаціях провокаційного мовлення в інституційному та побутовому дискурсах, а також вербальні та невербальні засоби їх реалізації;
- визначити актомовленнєву репрезентацію провокаційного мовлення;
- описати особливості мовленнєвої поведінки провокатора та реципієнта залежно від типу їх мовних особистостей;
- виявити причини комунікативних невдач провокаційного мовлення;
- створити мовний портрет успішного та неуспішного провокатора.

Об'єктом дослідження є провокаційне мовлення як особливий тип спілкування. **Предметом** роботи визначено комунікативно-прагматичні особливості реалізації комунікативних стратегій провокаційного мовлення в конфліктних, кооперативних і конфліктно-кооперативних комунікативних ситуаціях сучасного англomовного дискурсу.

Матеріалом дослідження послуговували скрипти (тексти) 200 сценаріїв англomовних (американських) фільмів 2009-2014 років (загальним обсягом 432 233 друковані знаки), які були отримані методом суцільної вибірки.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та лінгвістичні методи. Аналіз теоретичних джерел дозволив визначити лінгвістичний статус провокації. Дискурс-аналіз застосовувався для вивчення структури та динаміки комунікативних ситуацій провокаційного мовлення; інтент-аналіз – для аналізу комунікативної поведінки учасників спілкування, виявлення істинних намірів комунікантів. Методи прагмалінгвістики застосовувано для дослідження специфіки використання вербальних і невербальних засобів реалізації комунікативних стратегій провокаційного мовлення; виявлення впливу ситуативно-поведінкових, статусних, психологічних, мовних чинників на інтеракцію між провокатором і реципієнтом; виявлення впливу комунікативних правил та принципів на ефективність спілкування в різноманітних комунікативних ситуаціях провокаційного мовлення. Структурно-синтаксичний та лексико-семантичний методи дослідження дали змогу проаналізувати особливості використання вербальних маркерів провокації. Застосування елементів психолінгвістичного аналізу дало змогу виявити вплив екстралінгвістичних чинників на реалізацію мовленнєвих стратегій у різних комунікативних ситуаціях провокаційного мовлення, схарактеризувати типи мовних особистостей провокатора і реципієнта й проаналізувати їх мовленнєву поведінку як учасників комунікативного процесу. Елементи методу кількісних підрахунків дали змогу точно окреслити кількісні параметри реалізації

провокаційного мовлення в комунікативних ситуаціях побутового та інституційного дискурсів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що провокаційне мовлення розглядається не лише як специфічний тип міжособистісного спілкування, а й як інструмент здійснення мовленнєвого впливу і комунікативна стратегія, що реалізується у дискурсі за допомогою вербальних та невербальних засобів. Уперше виділено комунікативний континуум провокаційного мовлення: конфліктні, кооперативні, конфліктно-кооперативні комунікативні ситуації; систематизовано стратегії провокаційного мовлення та здійснено аналіз вербальних та невербальних засобів їх реалізації з урахуванням впливу типу мовних особистостей провокатора і реципієнта на успішність/неуспішність провокаційного мовлення.

Положення, що виносяться на захист:

1. Провокаційне мовлення – це мисленнєво-мовленнєва дія, комунікативна стратегія та інструмент мовленнєвого впливу на реципієнта (об'єкта провокації) з метою досягнення бажаного для провокатора перлокутивного ефекту.

2. Комунікативні ситуації провокаційного мовлення інституційного дискурсу характеризуються офіційністю, нерівністю соціально-рольових та комунікативних статусів, асиметрією міжособистісних стосунків.

3. Комунікативні ситуації провокаційного мовлення побутового дискурсу характеризуються неформальною спрямованістю комунікації, скороченням соціальної дистанції між комунікантами, персональністю спілкування та переважно симетрією міжособистісних стосунків.

4. За характером спрямованості комунікації на кооперацію або конфлікт у континуумі провокаційного мовлення можна виділити конфліктні, кооперативні та конфліктно-кооперативні комунікативні ситуації.

5. Тип мовної особистості провокатора і реципієнта впливає на динаміку розгортання провокаційного мовлення та на кінцевий результат інтеракції – успіх чи невдачу. Мовна особистість провокатора та реципієнта може бути конфліктною, гармонійною та центрованою.

6. Висока комунікативна компетенція є характерною рисою мовного портрету успішного (ідеального) провокатора, і навпаки, низька комунікативна компетенція властива провокатору, який неспроможний досягти комунікативної мети.

7. Основні причини комунікативних невдач провокаційного мовлення – це недостатня комунікативна компетенція провокатора, невдалий тактико-стратегічний план мовленнєвих дій, ігнорування фактору реципієнта, недооцінка його комунікативної компетенції та інтелектуальних здібностей.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що дисертація є внеском у подальшу розробку проблем комунікативної лінгвістики, зокрема вивчення особливостей використання мови у ситуаціях провокаційного мовлення. Висновки розширюють наукове уявлення про: комунікативно-прагматичні особливості провокаційного мовлення в ситуаціях інституційного та побутового

дискурсів; зв'язок між ефективністю мовленнєвого впливу і типом мовної особистості комунікантів; причини комунікативних невдач у провокаційному мовленні.

Практична цінність роботи полягає в тому, що її результати можна використовувати в курсах лекцій та спецкурсах, пов'язаних з проблемами комунікації: теорії дискурсу, теорії комунікації, прагмалінгвістики, психолінгвістики тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і висвітлено на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: “Концепти та константи в мові, літературі, культурі” (Київ, 14 квітня 2011 року), “Рецепція наукової спадщини професора Станіслава Семчинського і сучасна філологія” (Київ, 19-20 травня 2011 року), “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 року), “Мова, свідомість, художня творчість, Інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій” (Київ, 11 квітня 2013 року), “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики” (Кам'янець-Подільський, 4-5 жовтня 2013 року), “Актуальні проблеми термінознавства, романо-германської філології та перекладу” (Чернівці, 25-26 квітня 2014 року) та трьох наукових конференціях молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2014-2016).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковано в 10 одноосібних наукових статтях, з яких 7 – у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у закордонному фаховому виданні, 1 статтю опубліковано в науковому журналі, який включений до міжнародних наукометричних баз і 1 публікація в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260), списку довідкової літератури, переліку джерел ілюстративного матеріалу та додатків. Загальний обсяг роботи становить 204 сторінок, з них основного тексту – 172 сторінки. У дисертації подано 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, сформульовано мету та основні завдання роботи, визначено об'єкт і предмет, матеріал дослідження, зазначено наукову новизну, окреслено теоретичне значення та практичну цінність основних положень і результатів дослідження, визначено методи дослідження, сформульовано положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію положень дисертації та публікації, а також відомості про структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі **“Теоретичні засади дослідження провокаційного мовлення”** визначено лінгвістичний статус провокації як комунікативної стратегії, інструменту впливу, розумово-мовленнєвої діяльності, передумовою якої є мотив, що визначає вибір комунікативної стратегії та засобів її реалізації.

Провокаційне мовлення спрямовано на “випитування” потрібної провокатору інформації. У процесі спілкування адресант-провокактор намагається вплинути на реципієнта таким чином, щоб спрямувати його поведінку, думку в необхідному для провокатора напрямі з метою досягнення бажаного перлокутивного ефекту, але справжня мета провокатора залишається для реципієнта прихованою.

Провокаційне мовлення є різновидом розумово-мовленнєвої діяльності, оскільки в комунікативному процесі адресант-провокактор, ставлячи конкретну мету, намагається всебічно проаналізувати ситуацію, спланувати свою мовленнєву поведінку, спрогнозувати її можливі результати і контролювати процес спілкування.

Залежно від спрямованості провокаційного мовлення на кооперацію чи конфлікт можна виділити конфліктні, кооперативні та конфліктно-кооперативні комунікативні ситуації.

Суб’єктом провокаційного мовлення є провокактор – активний ініціатор спілкування, який завжди діє згідно зі своїми мотиваціями, відповідно до яких застосовує мовленнєві стратегії і тактики, обирає засоби впливу на реципієнта, створює відповідну атмосферу комунікації. Об’єктом провокаційного мовлення є реципієнт – рівноправний учасник інтеракції, який дотримується певної комунікативної поведінки і здатний впливати на перебіг комунікативної ситуації.

У другому розділі **“Провокаційне мовлення у комунікативних ситуаціях інституційного дискурсу”** досліджено особливості реалізації провокації у кооперативних, конфліктних та конфліктно-кооперативних ситуаціях інституційного дискурсу, здійснено актомовленнєвий аналіз комунікативних ситуацій, визначено найбільш ефективні засоби реалізації провокації та роль дотримання/недотримання принципів Кооперації та Ввічливості для досягнення мети провокатора, описано вплив типу мовної особистості провокатора та реципієнта на успішність/неуспішність провокаційного мовлення та причини комунікативних невдач.

Провокаційне мовлення інституційного дискурсу характеризується асиметричністю соціальних ролей та міжособистісних стосунків провокатора і реципієнта. Розглянемо приклад реалізації провокації у конфліктній комунікативній ситуації інституційного дискурсу:

[MRS. FELDER: Marla came up to us in the lobby. She said, "I hope you experience the great joy I have," and then she left. It was bizarre. MR. FELDER: You work with the police, right? I mean, didn't they tell you this already? KAL: Yeah, but I wanted to hear this from you two. Mrs. Felder, do you have any idea why she would approach you like that? MRS. FELDER: No. KAL: Not true. MR. FELDER: We're gonna be late for the airport. KAL: Here. (Kal grabs the package, which Mrs. Felder is

holding). MRS. FELDER: (pulling the package back) No, I'll hold that. KAL: No, I'll get it. I'll get it. You know, you're never gonna get that through customs. MRS. FELDER: Why not? KAL: Because I'm gonna call them. I'm gonna tell them you got a suspicious package. That's the kind of pain in the ass I can be if I don't get the truth. MR. FELDER: Look, it was just a hunch. There's a fertility treatment center here that matches egg donors with couples. We're from Canada and it's illegal to purchase eggs there. MRS. FELDER: The donors stay anonymous, but they can choose who they want to donate to. These are our frozen embryos. KAL: So you thought that Marla Seeger was your egg donor. MR. FELDER: Yeah, for a moment. But then we realized that it couldn't be her. She was nothing like the person the broker described to us] (Lie to me).

З метою дізнатися про зникнення в Мексиці американської туристки Марли провокатор Кел звернувся до подружжя Фелдерів (реципієнти), які спілкувались з нею напередодні зникнення. На початку розмови реципієнт намагається уникнути контакту та не бажає надати інформацію, оскільки має на це свої причини. Подружжя приїхало до Мексики, щоб знайти донора для запліднення, і розголошувати дану інформацію не бажає. Для досягнення прагматичної мети реципієнт застосовує стратегію саботажу, яка реалізується у таких тактиках:

— тактика ухиляння від відповіді (You work with the police, right? I mean, didn't they tell you this already?). Реципієнт посиляється на інші джерела інформації, зокрема поліцію для того, щоб уникнути необхідності надавати інформацію особисто;

— тактика дистанціювання (We're gonna be late for the airport) для того, щоб не брати участі в розмові.

З метою стимулювання реципієнта до бажаних вербальних дій провокатор використовує стратегію шантажу, що реалізується тактиками погрози (You know, you're never gonna get that through customs) та попередження (I'm gonna tell them you got a suspicious package). Тактика погрози виражена асертивом, який містить категоричне заперечення, що підсилює ілюкутивну силу висловлення. Тактика попередження виражена комісивом із прагматичним значенням погрози.

Обрана провокатором стратегія поєднується із проксемічними невербальними засобами, що підвищує ефективність мовленнєвого впливу на реципієнтів, які надають бажану інформацію, а це суттєво допомагає в пошуках зниклої жінки: *There's a fertility treatment center here that matches egg donors with couples. We're from Canada and it's illegal to purchase eggs there. The donors stay anonymous, but they can choose who they want to donate to. These are our frozen embryos.*

Адресант-провокатор діє як конфліктна мовна особистість, оскільки зовсім не враховує інтенції свого співрозмовника, нехтує принципами Ввічливості та Кооперації, що є притаманним некооперативній ситуації спілкування, гнучкий тип мовної особистості провокатора дозволяє йому швидко орієнтуватися в комунікативній ситуації. Вищий соціальний статус провокатора забезпечує потрібний рівень впливовості для досягнення перлокутивного ефекту. Добре

сплановані мовленнєві дії провокатора забезпечили досягнення його мети, незважаючи на порушення комунікативної рівноваги.

Зауважимо, що провокація в інституційному дискурсі значно частіше реалізується саме в конфліктних ситуаціях, що пояснюється тим, що провокатор як носій соціальної ролі та пріоритетного статусу намагається використати домінування саме цього фактору для досягнення власної мети.

Гармонійний перебіг та позитивне емоційне забарвлення випитування інформації є характерним для кооперативних ситуацій провокаційного мовлення:

[(Alicia enters Lanie's room, offering a bottle of Coke) ALICIA: Your machine spat out an extra one. Would you like it? (paying attention to pictures on the table) Oh, beautiful children! LANIE: 2 kids, 2 grandkids. SECURITY OFFICER: (roughly) Lanie, how about those disks? ALICIA: Is he always so charming? LANIE: He's just a lazy mall cop, he spends all the day surfing porn, and with night shift, he can't get his skinny ass out of his chair. I'm always waking him up in the morning. ALICIA: Oh, man!] (Good wife).

Наведений діалог ілюструє реалізацію провокації кооперативним шляхом. Розмова відбувається між Алісією (провокатор), юристом, яка захищає жінку, звинувачену у вбивстві власного чоловіка, та Лені (реципієнт), яка працює помічником керівника служби охорони в торговельному центрі, на території якого відбулось вбивство. Переглянувши записи камери спостереження, Алісія (провокатор) має підозру, що записи сфабриковано. Для досягнення комунікативної мети (дізнатись про те, наскільки відповідально виконує свої обов'язки керівник служби охорони торговельного центру і чи записи відеоспостереження ведуться щоденно) провокатор застосовує стратегію догоджання, яка виявляється досить ефективною в контексті комунікативної взаємодії і реалізується за допомогою таких тактик:

— тактика пригощання представлена асертивом (*Your machine spat out an extra one. Would you like it?*). Провокатор пропонує начебто зайву Колу, яку видав апарат напоїв, як привід для того, щоб розпочати розмову з реципієнтом;

— тактика компліменту виражена асертивом (*Oh, beautiful children*) і застосовується для того, щоб викликати прихильність з боку реципієнта, що сприяє налагодженню міжособистісного контакту;

— тактика іронії реалізує провокацію за допомогою інтерогативу (*Is he always so charming?*), використовується провокатором з метою глузування, оскільки ставлення керівника служби до Лені є не зовсім ввічливим та привітним.

Завдяки вдалому використанню тактик стратегії догоджання, добре продуманому плануванню мовленнєвих дій провокатор отримав адекватне уявлення наскільки сумлінно виконує роботу керівник служби безпеки: *He's just a lazy mall cop, he spends all the day surfing porn, and with night shift, he can't get his skinny ass out of his chair. I'm always waking him up in the morning.* Провокатор діє як кооперативна мовна особистість, створює доброзичливу атмосферу спілкування, уважно і дружелюбно ставиться до партнера по комунікації. Реципієнт у відповідь поводить привітно, охоче йде на контакт, надає

інформацію, навіть не здогадавшись про приховані наміри провокатора. Ефективність мовленнєвого впливу провокатора на реципієнта підсилюють проксемічні засоби, а також дотримання принципів Ввічливості і Кооперації. Соціальна асиметрія не підкреслюється (провокатор має вищий соціальний статус), що сприяє кооперативному характеру спілкування. Провокатор проявив себе як гнучкий тип мовної особистості, оскільки свідомо використав обставини спілкування та зовнішні предмети (апарат, що видає напої, фотознімки) для того, щоб створити ефективні умови комунікації.

Отже, в кооперативних комунікативних ситуаціях інституційного дискурсу провокатор намагається вплинути на реципієнта безконфліктними методами, тобто за допомогою кооперативних комунікативних стратегій.

Для конфліктно-кооперативних ситуацій провокаційного мовлення актуальним є вміння дотримуватись оптимальної лінії поведінки, що має призвести до реалізації комунікативної мети провокатора. Мінливість комунікативного процесу вимагає від провокатора вмінь регулювати та контролювати ситуацію спілкування.

Розглянемо приклад конфліктно-кооперативної комунікативної ситуації провокаційного мовлення інституційного дискурсу:

[EMPLOYEE: It was a regular night at the blood bank ... nothing unusual. FOSTER: Your boss was about to fire you for being late too often. You knew. Was this retaliation? EMPLOYEE: It's been hard for me. My husband left us. I'm alone with the kids. FOSTER: I just went through a divorce myself. EMPLOYEE: I can barely get out of bed. I can't think straight, I can't do my job right. FOSTER: (moves forward) People are dying. You feel guilty, but you're gonna feel worse if you keep secrets and another person dies. EMPLOYEE: On my last shift, I didn't run the full testing protocol on the blood. FOSTER: So, you have to test on any blood for different diseases. EMPLOYEE: I left early. My daughter needed me. There are so many other safeguards. I didn't think. I ... (starts crying)] (Lie to me).

Діалог відбувається між Фостер (провокатор) та працівницею банку крові (реципієнт). Провокатор намагається з'ясувати причину зараження донорської крові, яка сталась у день, коли чергувала реципієнт. Для реалізації комунікативної мети провокатор обирає регулятивно-спонукальну стратегію, поетапним виконанням якої є такі тактики:

— тактика акцентування на факті передбачуваного звільнення (*Your boss was about to fire you for being late too often. You knew. Was this retaliation?*). Провокатор застосовує дану тактику в підозрі можливої помсти реципієнта своєму керівництву за звільнення з роботи. На такий тактичний хід провокатора реципієнт реагує, застосовуючи стратегію саботажу, а саме – змінює тему розмови: *It's been hard for me. My husband left us. I'm alone with the kids;*

— тактика наведення власного досвіду виражена асертивом (*I just went through a divorce myself*). Провокатор застосовує її, щоб певним чином зблизитись із реципієнтом та показати, що розуміє її життєву ситуацію. Проте, реципієнт

продовжує використовувати складне становище в особистому житті для саботажу: I can barely get out of bed. I can't think straight, I can't do my job right...;

— тактика апелювання до совісті застосовується для того, щоб викликати в реципієнта визнання провини. Тактика реалізується асертивним мовленнєвим актом: People are dying. You feel guilty, but you're gonna feel worse if you keep secrets and another person dies. Застосовування невербальних засобів (проксемічних) підсилює вплив вербальних. Дотримання максим принципу Кооперації та Ввічливості дає провокатору можливість делікатно вплинути на реципієнта й отримати бажану інформацію: On my last shift, I didn't run the full testing protocol on the blood.

Центрований тип мовної особистості провокатора дозволяє пристосовуватись до мінливих умов комунікативної ситуації та односторонньо, проте делікатно, реалізувати комунікативні наміри, не допускаючи відкритої конфронтації. Реципієнт відчуває домінування і намагається саботувати, проте під впливом власних емоцій та через недостатній комунікативний досвід реципієнт піддається провокації.

Отже, конфліктно-кооперативні комунікативні ситуації провокаційного мовлення характеризуються униканням конфлікту та комунікативних невдач.

У третьому розділі **“Провокаційне мовлення у комунікативних ситуаціях побутового дискурсу”** досліджено особливості реалізації провокації у кооперативних, конфліктних та конфліктно-кооперативних ситуаціях спілкування побутового типу дискурсу з урахуванням типів мовної особистості провокатора та реципієнта, а також створено мовні портрети успішного/безуспішного провокатора, виявлено причини виникнення комунікативних невдач.

Побутовий дискурс – це багатогранний процес міжособистісної комунікації, який відбувається повсякчас і обслуговує побутову сферу спілкування. Комунікативні ситуації побутового дискурсу характеризуються в першу чергу скороченням соціальної дистанції між комунікантами, а соціальний статус відіграє менш значну роль порівняно з інституційним дискурсом. У ситуаціях провокації побутового дискурсу провокатору відомі інтереси реципієнта, його особистісні характеристики, особливості психологічного та емоційного стану, недоліки та слабкості. Це підвищує якість планування мовленнєвих дій.

Розглянемо приклад кооперативної ситуації провокаційного мовлення побутового дискурсу:

[At the Singles mixers party] WOMAN: (to the barman) Chardonnay, please. CAL: (after noticing a woman pretends to speak over the phone) I don't care if he personally inspected it before he shipped it. The painting's scratched, all right? Tell him. You tell France. He's paying for the restoration; otherwise, the whole thing comes back his way (Cal hangs up). WOMAN: Collector? CAL: Dealer. WOMAN: I'm a curator. CAL: Really? WOMAN: Really. [chuckling] (Later, they are sitting at the table) I don't know. I guess the upside to having been through a marriage before is that I not only know what I'm looking for, but I know what I don't want. CAL: Mmm. WOMAN: I just want to be happy. CAL: Yeah, I know what you mean. Like for me,

right... This one thing is very, very, very important to me. It may seem old-fashioned to you, but that's fidelity. WOMAN: *Yeah.* CAL: *For some reason, I feel the need to be up front about that. Heh.* WOMAN: *That's not old-fashioned. It's important to me, too.* CAL: *Uh-huh.* WOMAN: *You know, the entire time I was married, I never cheated. I was tempted and certainly accused of it, but I never strayed... Never.* CAL: *Hmm.* WOMAN: *Um, so, what are your hobbies? What do you like to do on the weekends?* CAL: *I run a company that shrink-wraps poodles for international travel.* WOMAN: *[chuckling]* CAL: *Um, um, I have to, uh, go feed my meter.* WOMAN: *Ok.* CAL: *Um, I'll be right back. Could you hold that thought?* WOMAN: *Yeah. I'll, uh, save your seat.* CAL: *Thanks. [Cal is leaving] (Lie to me).*

Наведений приклад ілюструє реалізацію провокації в процесі розмови між Келом (провокатором) і жінкою (реципієнтом), колишній чоловік якої попросив Кела зустрітися з нею на вечірці, і в процесі невимушеної бесіди з'ясувати, чи зраджувала вона своєму чоловіку, коли була з ним одружена. Володіючи певною інформацією про реципієнта, провокатору вдається чітко і правильно вибудувати стратегію спілкування. Отже, пресупозиція даної комунікативної ситуації сприяє успішному веденню розмови. Знаючи, що жінка працює куратором у музеї, провокатор за допомогою хитрощів сам створює такі умови, щоб вона ненавмисно підслухала його телефонну розмову з начебто його асистенткою, а потім починає розмову з нею. Провокатор таким чином намагався привернути увагу реципієнта. Далі лінія його мовленнєвої поведінки реалізується за допомогою стратегії відвертої розмови, яка втілюється в таких тактиках:

— тактика налагодження контакту, яка спрямована на створення позитивного емоційного впливу на адресата. Той факт, що співрозмовники працюють в одній сфері, сприяє динамічному розгортанню бесіди;

— тактика акцентування, яка реалізується розповідними стверджувальними реченнями з повторювальним прислівником *very*, що виконує функцію інтенсифікатора (*This one thing is very, very, very important to me. It may seem old-fashioned to you, but that's fidelity*), виражає намір провокатора підкреслити своє ставлення до вірності між подружжям. Провокація реалізується непрямим мовленнєвим актом, який дозволив делікатно вплинути на адресата й отримати потрібну інформацію: *You know, the entire time I was married, I never cheated. I was tempted and certainly accused of it, but I never strayed... Never.* Використання лексичного повтору (*never*) і парцеляції підвищує експресивність та підсилює категоричність висловлювання, наголошуючи на факті вітсутності зради. Отже, провокатор досяг комунікативної мети кооперативним способом, а реципієнт навіть не здогадався, що його спровокували.

Провокатор проявив себе як кооперативна мовна особистість. Важливе значення у досягненні мети мала вдавана емоційна налаштованість до комунікативного партнера. Провокатор продемонстрував гнучкий тип комунікативної поведінки, уважність, зацікавленість, симпатію, привітність, що викликало відповідну реакцію партнера. Кінестетичні невербальні засоби спілкування, зокрема контакт очима, який виконує експресивно-регуляторну

функцію у спілкуванні, а також партнерський, невимушений, відвертий стиль спілкування, дружня тональність розмови забезпечують швидке досягнення поставленої мети провокатора.

У процесі інтеракції провокатор дотримується максимум принципу Ввічливості, що створює сприятливі умови для реалізації комунікативної стратегії отримання інформації. Однак на початковій стадії мовленнєвої інтеракції мовець порушує максимум якості принципу Кооперації, тобто говорить неправду, проте це тільки сприяє досягненню перлокутивного ефекту, оскільки не суперечить намірам реципієнта.

У процесі кооперативної взаємодії реципієнт проявляє себе як гармонійний тип мовної особистості, на відміну від конфліктних комунікативних ситуацій, не відчуває потреби захищатись чи саботувати через відсутність комунікативного чи емоційного дискомфорту. Зауважимо, що реципієнт виступає ригідним співрозмовником, оскільки нездатний аналізувати мовленнєву поведінку провокатора і розпізнавати його справжні мотиви і наміри, що зумовлено недостатньою комунікативною компетенцією. Саме тому адресат легко піддається провокації.

Зауважимо, що кооперативна комунікативна поведінка реципієнта може бути дійсно щирою, проте поведінка провокатора є здебільшого вдаваною, оскільки він хоче досягти власної комунікативної мети, а саме гармонійний тип спілкування цьому сприяє.

Конфліктні ситуації провокаційного мовлення побутового дискурсу передбачають мовленнєвий вплив провокатора на реципієнта, який реалізується через порушення кооперативних принципів, зневажливе ставлення до співрозмовника, зверхню мовленнєву поведінку провокатора, ігнорування інтересів та інтенцій реципієнта. Лінія поведінки провокатора в таких ситуаціях зазвичай будується на некооперативному стратегічному плануванні.

Розглянемо приклад конфліктної ситуації провокаційного спілкування побутового дискурсу:

[MARISOL: Can you come with me? I need to talk to you for a second. BRED: I'm cleaning as fast as I can. MARISOL: This isn't about this party (bending forward) I'm Eddie's mother (forcefully) I am not screwing around. I will go to the police, and I will tell them about your little endeavor unless I start getting some answers. BRED: Look, I didn't know Flora was pregnant, I swear. MARISOL: But you were aware she was cheating on Eddie. BRED: We... we were working at a party for Flora's boss. Eddie was doing some business with some trust fund brats. Anyway, there was this one kid. The second Eddie's back was turned, Flora was all over him. A couple of weeks later, I saw them out together. MARISOL: I need a name. BRED: I don't ask customers for names. He's over there. You can ask him yourself. MARISOL: Over where? He's at this party? BRED: Right there (pointing at Remi) MARISOL: Remi Delatour? BRED: If you say so. All I knew about him was he liked coke. And could afford a lot of it] (Devious maids).

Діалог відбувається між Марісоль (провокатор) і Бредом (реципієнт). Сина Марісоль ув'язнили за підозрою у вбивстві його дівчини Флори. Будучи впевненою в невинності свого сина, володіючи інформацією про те, що Флора зраджувала йому, Марісоль намагається дізнатись правду з уст товариша її сина. Бред працює офіціантом у кейтеринговій компанії, яка обслуговує різні свята та вечірки, де продає наркотики. Знаючи це, провокатор намагається використати зазначений факт для досягнення своєї комунікативної мети, а саме дізнатись з ким зраджувала її сину Флора, що може стати доказом його непричетності до злочину. Стратегія шантажу реалізується тактикою погрози, яка виражена комісивом (I will go to the police, and I will tell them about your little endeavor unless I start getting some answers) з імперативно-спонукальною прагматичною спрямованістю. Використання синтаксичного повтору у взаємодії з просодичними засобами (переконливий і наполегливий тон) підсилюють іллокутивну силу висловлювання, що здійснює відповідний мовленнєвий вплив провокатора на реципієнта. Розуміючи, що мовчання може призвести до негативних наслідків, реципієнт піддається провокації: We... we were working a party for Flora's boss. Eddie was doing some business with some trust fund brats. Anyway, there was this one kid. The second Eddie's back was turned, Flora was all over him. Couple weeks later, I saw them out together. Проте, згодом реципієнт вдається до тактики відсторонення і дистанціювання: I don't ask customers for names. Не називаючи імені особи, з якою зраджувала Флора, реципієнт вказує на його місце перебування: He's over there. You can ask him yourself.

Притаманним для конфліктних ситуацій провокаційного мовлення є порушення провокатором принципів Ввічливості та Кооперації. Провокатор постає конфліктною мовною особистістю, оскільки застосовує негармонійний мовленнєвий вплив, ігнорує інтенції реципієнта уникнути відповіді, демонструє недоброзичливе ставлення до нього та наполегливість у досягненні мети. Реципієнт піддається провокації, чим засвідчує свою нездатність протидіяти вчинкам провокатора, відстоювати власні інтереси, реалізовувати свій стратегічний план мовленнєвої діяльності, контролювати ситуацію спілкування.

В окремих випадках провокатору для того, щоб подолати небажання реципієнта надавати інформацію і не допустити можливість комунікативної невдачі, слід персуазивно спонукати адресата до потрібних мовленнєвих дій за допомогою різноманітних спонукальних прийомів. Якщо адресат не бажає надавати інформацію, провокатору необхідно зорієнтуватись в умовах спілкування і вплинути на комунікативні дії реципієнта так, щоб він змінив свою позицію.

Розглянемо приклад конфліктно-кооперативної ситуації провокаційного мовлення побутового дискурсу:

[Susan's House. Susan is under the sink, working on something, when someone knocks on her door. Without getting up, she yells out to them. SUSAN: "Come in!" PAUL: "We need to talk." SUSAN: (scared) "Oh! Oh! Uh, uh, Paul, you, you can't just walk into people's houses." PAUL: "Susan, you told me to come in." SUSAN: "Well,

that's 'cause I assumed you were someone I would let in my house. What do you want?" PAUL: "I was looking through my mail, and I found this." (He holds up the flyer that proclaims Zach to be missing). PAUL: "I was surprised to discover that you were looking for my son. You didn't happen to find anything out about where Zach might be, did you?" SUSAN: "No. No, I didn't. Sorry I can't help you out." PAUL: "I'm asking because if you remember, Zach hid here in this house before, and now I learn that you've been searching for him." SUSAN: "Well, he's not here." PAUL: "Hmm. Well, maybe we should double check." SUSAN: "But he's not here. I swear." (As they talk, Susan is rummaging in the soapy dishwater behind her). PAUL: "What are you grabbing for?" SUSAN: "A knife. I just want to slice some tomatoes." (Paul reaches over to a knife block and pulls out a large knife. He points it toward Susan and slowly walks toward her). SUSAN: (out of fear) "I don't know how I know this, but I, I think that he's in Utah. He, he took a bus to Bountiful. You have family there, right? (He comes closer). Okay, I gave him the bus fare." Paul hands the knife to Susan. PAUL: "You might want to be careful with that. You seem a little jittery." Paul leaves] (Desperate housewives).

Наведений діалог відбувається між двома сусідами. У розмові із Сюзен (реципієнт) Пол (провокатор) намагається дізнатись інформацію про Зака, свого сина, який зник. Сюзен разом з іншими сусідами допомагала в пошуках зниклого хлопця, але коли вона випадково зустрілася з ним у парку, то під час розмови зрозуміла, що він хотів би повернутись додому, помириться з її дочкою, з якою вони раніше зустрічалися, і відновити стосунки. Зак був психічно нездоровим і раніше лікувався у психлікарні, тому Сюзен завжди була проти їх стосунків і вирішила дати йому грошей для того, щоб спровадити його якомога далі і захистити свою дочку від неприємностей. Стосунки між провокатором (Полом) та реципієнтом (Сюзен) є досить напруженими. Сюзен негативно ставиться до Пола і навіть боїться, оскільки його раніше підозрювали у вбивстві.

З метою досягнення комунікативної мети провокатор застосовує регулятивно-спонукальну стратегію, яка реалізується такими тактиками:

— тактика випитування, виражена інтерогативом зі спонукальною прагматичною спрямованістю. (*You didn't happen to find anything out about where Zach might be, did you?*). Розділове запитання й дієслово *happen* знижують категоричність ілюкутивної сили висловлювання і надають відтінку невимушеності. Реципієнт намагається поводитись обачно і, щоб не виказати правди, уникає відповіді за допомогою стратегії заперечення, використовуючи парцеляцію, заперечні речення у взаємодії з повтором, що підсилює категоричність висловлювання: *No. No, I didn't. Sorry I can't help you out ... But he's not here;*

— тактика емоційного тиску, виражена за допомогою проксемічних невербальних засобів, тобто зменшення просторової відстані між комунікантами (*Paul reaches over to a knife block and pulls out a large knife. He points it toward Susan and slowly walks toward her*). Провокатор викликав у адресата емоції страху та жаху, що змусило реципієнта піддатись провокації і надати очікувану інформацію: *I don't know how I know this, but I, I think that he's in Utah. He, he took a bus to Bountiful. You*

have family there, right?.. Okay, I gave him the bus fare. Адресат намагається зменшити свою безпосередню причетність до від'їзду хлопця за допомогою заперечної конструкції I don't know how I know this.

Провокатор демонструє центрований тип мовної особистості, оскільки, ігноруючи відмову реципієнта повідомити про місцезнаходження його сина, провокатор здійснив тиск на емоційний стан співрозмовника, що забезпечило досягнення комунікативної мети. Важливу роль відіграв фактор упередженості. Провокатору не потрібно було докладати багато зусиль для подолання комунікативної невдачі. Наявний у реципієнта страх викликав очікувану провокатором вербальну дію. Реципієнт продемонстрував ригідний тип мовної особистості, слабкість, нездатність відстоювати свою позицію.

Провокація була реалізована кооперативно-конфліктним шляхом. Хоча не було порушень максим принципу Кооперації, проте порушується максима симпатії принципу Ввічливості, оскільки реципієнт упереджено ставиться до провокатора й відверто боїться його. Саме зі страху він надає інформацію. За допомогою емоційного тиску провокатору вдалося подолати небажання адресата надати інформацію.

Для досягнення комунікативної мети в конфліктно-кооперативних ситуаціях провокаційного мовлення побутового дискурсу провокатор повинен уміти керувати інтерактивним процесом, чітко планувати свою мовленнєву діяльність, уникаючи конфлікту і спонукаючи реципієнта до бажаних для провокатора мовленнєвих дій.

ВИСНОВКИ

Запропоноване дисертаційне дослідження присвячено всебічному вивченню провокаційного мовлення, яке розглядається як мисленнєво-мовленнєва дія, стратегія мовленнєвого впливу, що реалізується у різних типах дискурсу за допомогою вербальних та невербальних засобів з урахуванням позалінгвальних чинників.

Як тип розумово-мовленнєвої діяльності людини, провокаційне мовлення обумовлено мотивом і метою, відповідно до яких будується процес спілкування. Провокаційне мовлення можна оцінити за критерієм його ефективності чи неефективності, тобто досягнення чи недосягнення провокатором поставленої мети.

Провокація має стратегічний характер, оскільки вимагає прогнозування мовленнєвих дій для забезпечення успішної комунікації. Основне завдання провокатора полягає у його вмінні оцінити ситуацію в цілому, адекватному виборі оптимальної мовленнєвої поведінки, мовленнєвих стратегій і тактик, а також вербальних та невербальних засобів їх реалізації в конкретній комунікативній ситуації для забезпечення ефективності спілкування.

Тип дискурсу безумовно впливає на мовленнєву поведінку провокатора, проте вирішальну роль у реалізації провокації відіграє стратегічний план та обраний згідно з ним вектор направленості інтеракції на конфлікт чи кооперацію. Аналіз інституційного і побутового дискурсів дозволив виділити такі різновиди

комунікативних ситуацій провокаційного мовлення: конфліктні, кооперативні та конфліктно-кооперативні.

Для конфліктних ситуацій провокаційного мовлення притаманними є: дисгармонія спілкування, порушення комунікативної рівноваги, активний тиск на реципієнта, домінування провокатора над реципієнтом, перевага ворожої манери спілкування, що викликає насторожене ставлення реципієнта до провокатора, відбуваються порушення принципів Кооперації та Ввічливості. Конфліктні ситуації провокаційного спілкування вимагають застосування відповідних конфронтаційних комунікативних стратегій (стратегія маніпулювання, мовленнєвого тиску, блефування, погрози, шантажу, викриття). Конфлікт постає засобом досягнення мети провокатора. Визначальною рисою конфліктних ситуацій інституційного дискурсу (31%) як статусно-орієнтованого спілкування є ієрархія соціальних статусів, асиметрія, формальність спілкування, на відміну від побутового дискурсу, який має особистісно-орієнтований характер, а соціальний статус відіграє менш значну роль. Конфліктні ситуації є менш притаманними для ситуацій побутового дискурсу (10%).

У кооперативних ситуаціях провокатор, як правило, досягає комунікативної мети, не порушуючи балансу міжособистісних стосунків. Успішну провокацію забезпечують такі чинники: встановлення дружніх міжособистісних стосунків, дотримання принципів Ввічливості та Кооперації, партнерський стиль спілкування, атмосфера взаєморозуміння, оптимальний вибір кооперативних стратегій (стратегія отримання інформації, аргументації, догодження, натяку, відвертої розмови, підлабузництва). У побутовому дискурсі провокація значно ефективніше реалізується саме в кооперативних ситуаціях (26%). Провокатору не доводиться тиснути на реципієнта пріоритетністю свого соціального статусу, натомість він може знайти більш гармонійний спосіб впливу. У кооперативних ситуаціях інституційного дискурсу (19%) провокатор планує мовленнєві дії на безконфліктній основі, забезпечує гармонійний перебіг комунікації, намагається не акцентувати на своїй вищій соціальній ролі.

Конфліктно-кооперативні ситуації провокаційного мовлення інституційного та побутового дискурсів будуються на принципі регуляції. У межах конфліктно-кооперативного спілкування спостерігається як дотримання принципів Кооперації та Ввічливості, так і нехтування ними, збільшення або зниження акценту на вищому соціальному статусі провокатора. Застосування регулятивної та регулятивно-спонукальної стратегій сприяє подоланню комунікативних перешкод. Провокація майже однаково реалізується в конфліктно-кооперативних ситуаціях інституційного (8%) та побутового (6%) дискурсів.

Маркерами провокації виступають мовленнєві акти: інтерогативи, що спонукають реципієнта до надання бажаної інформації та асертиви (репрезентативи) – для ствердження інформації, на яку відповідно реагує реципієнт, а також застосовуються директиви та комісиви, що мають імперативну спрямованість. Провокація може виражатись як прямими, так і непрямыми мовленнєвими актами.

Вербальні дії адресанта-провокатора супроводжуються невербальними. Переважно застосовуються просодичні (тон і манера спілкування), проксемічні (порушення міжособистісної дистанції), кінесичні сигнали (міміка, контакт очима, жести).

Тип мовної особистості провокатора і реципієнта впливає на динаміку розгортання комунікативних ситуацій провокаційного мовлення. Аналіз мовного матеріалу дозволив виділити типи мовних особистостей учасників провокаційного мовлення, а саме – конфліктний, гармонійний та центрований.

Конфліктному типу мовної особистості провокатора притаманна конфронтація і відверте негативне ставлення до реципієнта, домінування у спілкуванні, приниження комунікативної та соціальної ролі реципієнта, порушення принципів Кооперації та Ввічливості. Мовленнєва поведінка кооперативного (гармонійного) типу мовної особистості провокатора характеризується уважним ставленням до реципієнта. Під час інтеракції провокатор дотримується принципів кооперативного спілкування, хоча й трапляються незначні відхилення, які не ускладнюють комунікативний процес. Центрований провокатор, відповідно до визначення, постає центром комунікативного акту, проявляє наполегливість у досягненні комунікативної мети і намагається знизити конфліктні прояви у процесі спілкування, що також є стратегічним задумом центрованого провокатора.

Причинами комунікативних невдач провокаційного мовлення є: низька комунікативна компетенція провокатора, недостатній комунікативний досвід провокатора, непродуманий стратегічний план комунікації, недотримання принципів Кооперації та Ввічливості, ігнорування фактору реципієнта, який може виявитись як необізнаним співрозмовником, так і просто не бажати надавати інформацію та ще й спричинити ефект зворотної провокації тощо.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення особливостей провокаційного мовлення в інших типах дискурсу з урахуванням гендерного чинника.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові статті у фахових виданнях:

1. Мельник І.В. Типи комунікативних стратегій / Мельник Ірина Валеріївна // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. / відп. ред. І.О. Голубовська. – Київ, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 377-380.
2. Мельник І.В. Провокаційне мовлення як тип комунікації / Мельник І.В. // *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць / відп. ред. О.І. Чередніченко. – Київ, 2011. – Вип. 37. – С. 62-67.
3. Мельник І.В. Особливості мовної реалізації стратегії шантажу у провокаційному мовленні / Мельник І.В. // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – Київ : Логос, 2012. – Вип. 21. – С. 348-355.
4. Мельник І.В. Особливості використання принципів Кооперації та Ввічливості у провокаційному мовленні / Мельник Ірина Валеріївна // *Studia*

Linguistica : зб. наук. пр. / відп. ред. І.О. Голубовська. – Київ, 2013. – Вип. VII. – С. 351-357.

5. Мельник І.В. Причини комунікативних невдач провокаційного мовлення / Мельник І.В. // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / відп. ред. А.Д. Белова. – Київ, 2013. – Вип. 46. – Ч. 2. – С. 497-506.

6. Мельник І.В. Strategic planning as a key to effective provocative communication / Мельник І.В. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки / відп. ред. Л.М. Марчук. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – Вип. 33. – С. 210-213.

7. Мельник І.В. Особливості реалізації стратегії натяку у кооперативних ситуаціях провокаційного мовлення / Мельник І.В. // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Германська філологія : зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2014. – Вип. 692-693. – С. 89-92.

Наукові статті у виданнях України,

що включені до міжнародних наукометричних баз:

8. Мельник І. В. Мовний портрет провокатора: успішний vs хибний / Ірина Валеріївна Мельник // Молодий вчений. – Херсон, 2016. – №8. – С. 297-301.

Наукові статті у закордонних наукових фахових виданнях:

9. Мельник І.В. Особенности и типы коммуникативной личности провокатора / Мельник Ирина Валерьевна // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 9 (27) : в 2-х ч. – Ч. II. – С. 113-117.

Наукові статті в інших виданнях:

10. Мельник І.В. Маніпулювання як провідна комунікативна стратегія провокаційного дискурсу / Ірина Мельник // Матеріали XI Міжнар. наук. конф. [“Семантика мови і тексту”] (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.) / гол. ред. В. Головач. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 381-383.

АНОТАЦІЯ

Мельник І.В. Провокаційне мовлення: комунікативно-прагматичний вимір (на матеріалі сучасної англійської мови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено всебічному вивченню провокаційного мовлення, яке розглядається як мисленнєво-мовленнєва дія людини, стратегія мовленнєвого впливу, що реалізується у різних типах дискурсу за допомогою вербальних та невербальних засобів. У роботі описано комунікативно-прагматичні особливості провокаційного мовлення як особливого типу міжособистісного спілкування, яке має на меті досягнення бажаної провокатором вербальної реакції. Запропоновано типологію комунікативних ситуацій провокаційного мовлення в інституційному та побутовому типах дискурсу. Досліджено особливості використання комунікативних

стратегій у конфліктних, кооперативних і конфліктно-кооперативних ситуаціях провокаційного мовлення, а також вербальні та невербальні засоби їх реалізації. Виявлено актомовленнєву репрезентацію провокаційного мовлення. Розглянуто особливості мовленнєвої поведінки провокатора та реципієнта залежно від типу їх мовних особистостей, а також створено мовний портрет успішного та неуспішного провокатора. Проаналізовано причини комунікативних невдач провокаційного мовлення.

Ключові слова: провокаційне мовлення, мовленнєвий вплив, комунікативна ситуація, комунікативна стратегія, вербальні/невербальні засоби, мовна особистість, провокатор, реципієнт.

АННОТАЦИЯ

Мельник И.В. Провокационная речь: коммуникативно-прагматическое измерение (на материале современного английского языка). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена всестороннему изучению провокационной речи, которая рассматривается как мыслительно-речевое действие человека, стратегия речевого влияния, реализуемая в разных типах дискурса с помощью вербальных и невербальных средств. В работе описаны коммуникативно-прагматические особенности провокационной речи как типа межличностного общения, целью которого есть достижение провокатором желаемой вербальной реакции со стороны реципиента. Предложена типология коммуникативных ситуаций провокационной речи в институциональном и бытовом типах дискурса. Исследованы особенности использования коммуникативных стратегий в конфликтных, кооперативных и конфликтно-кооперативных ситуациях провокационной речи, а также вербальные и невербальные средства их реализации. Определена акторечевая репрезентация провокационной речи. Рассмотрены особенности речевого поведения провокатора и реципиента в зависимости от типа их языковой личности. Описан языковой портрет успешного и неуспешного провокатора. Проанализированы причины коммуникативных неудач провокационной речи.

Ключевые слова: провокационная речь, речевое влияние, коммуникативная ситуация, коммуникативная стратегия, вербальные/невербальные средства, языковая личность, провокатор, реципиент.

SUMMARY

Melnyk I. Provocative speech: communicative pragmatic aspect (based on modern English). – Manuscript.

Thesis for a Scholarly Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic languages. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis deals with the provocative speech which is considered as an intellectual and speech action of a speaker, a speech influence strategy and may be realized in different types of discourse by using verbal and non-verbal means. It focuses on the study of communicative and pragmatic peculiarities of the provocative speech as a special type of the interpersonal communication. Provocation is defined here as a provocateur's action who intends to obtain (provoke) necessary verbal reaction from the recipient. The provocateur is considered as an active speaker whose main task is to plan the communicative process, choose appropriate strategies and tactics as well as verbal and nonverbal markers of their realization in order to implement effective communication.

The type of discourse affects the verbal behavior of the provocateur. This paper has considered provocative speech within institutional and non-institutional types of discourse. Institutional discourse refers to verbal exchanges between two or more speakers where at least one of them is a representative of an institution. Therefore, institutional discourse implies the hierarchy of social roles and the asymmetry of interpersonal relationships. On the contrary, non-institutional discourse refers here to everyday communication between familiar speakers i.e. friends, acquaintances, neighbors etc. This level of familiarity let the provocateur find subtle ways of influence in order to obtain necessary information. These discourse peculiarities predetermine tactical and strategic behavior of provocateur in the communicative situations of provocative speech.

The communicative situations within institutional and non-institutional types of discourse can be divided into conflict, cooperative and conflict-cooperative. Conflict situations involve communicative disharmony, pressure on the recipient, provocateur's dominance, violating of cooperative principle and maxims of communication as well as politeness principles, use of non-cooperative strategies i.e. manipulative strategy, verbal pressure strategy, bluffing strategy, threatening strategy, blackmailing strategy and exposing strategy. The quantitative analysis shows that conflict communicative situations dominate in institutional type of discourse (31%) in comparison with non-institutional discourse (10%). Cooperative situations can be regarded as those where communicative balance is maintained, cooperative and politeness principles are followed, cooperative strategies are used i.e. reasoning strategy, frank conversation strategy, hint strategy, toadying strategy, flattering strategy etc. Cooperative communicative situations prevail in non-institutional discourse (26%) vs. institutional discourse (19%). Conflict-cooperative situations are based on principle of regulation and optimization and approximately equally realized in institutional discourse (8%) and non-institutional discourse (6%).

Among the markers of provocation, the following speech acts can be highlighted: interrogatives, assertives, directives and commissives i.e. illocutionary acts used for making the recipient give necessary information. Provocative speech may be realized by both direct and indirect speech acts.

Provocateur's verbal actions are accompanied by non-verbal ones mainly belonging to prosody (the tone and manner of communication), proxemics (interpersonal distance), kinesics (facial expressions, eye contact, gestures).

The type of language personality is of equal importance, since it can influence the communicative process. The linguistic analysis shows that the communicative behavior of provocateur is strictly connected with the type of discourse and the type of communicative situation he/she is involved in as well as tactical and strategic planning. In conflict situations provocateur acts as a conflict language personality and chooses confrontation as a main course of his/her actions. Cooperative situations are represented by cooperative language personality whose main task is to obtain necessary information from recipient under maintaining communicative balance course. In conflict-cooperative situations provocateur acts as centered provocateur and being the center of communication tries to optimize, regulate and control the process of obtaining information. To conclude all the above, this paper offers a linguistic portrait of effective and ineffective provocateur. So, effective provocateur always implements effective communication despite the means and strategies he/she uses: confrontation, cooperative behavior or the combination of both. Ineffective provocateur fails to obtain information.

Among the main reasons for provocateur's communicative failures are: low communicative competence, lack of communicative experience, ill strategic and tactic planning, violating of cooperative and politeness principles, ignoring recipient as an equal communicative partner, whose strategic planning can be considered better and he/she may not share the information or even cause a reverse effect of provocation.

Key words: provocative speech, speech influence, communicative situation, communicative strategy, verbal and nonverbal markers, language personality, provocateur, recipient.

Підп. до друку 21.03.2017. Формат 60х90/16.
Папір офісний. Друк різнографічний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № 766.

Надруковано у Кам'янець-Подільському
національному університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.